

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ* 1–4 КЛАСИ

Р. Шмагало (керівник творчого колективу),
Ж. Марчук, І. Вачкова, О. Чорний, М. Гнатюк

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Невід’ємною частиною культури, одним із визначальних її проявів є образотворче мистецтво. Протягом тисячоліть мистецтво займало одне з пріоритетних місць за силою впливу на особистісний розвиток людини та її виховання. Високорозвинені цивілізації ставили і продовжують ставити мистецтво в центрі всієї освіти, розуміючи його унікальні можливості для розвитку духовності та інтелекту, універсальну доступність різних форм творчості для сприйняття і засвоєння з ранніх років дитинства.

Освітня галузь «Мистецтво» у початковій школі — одна з ланок неперервної мистецької освіти, що логічно продовжує дошкільну освіту, створює базу для успішного опанування учнями художніх компетенцій основної школи.

Навчальна програма «Образотворче мистецтво» реалізує вимоги освітньої галузі «Мистецтво» (змістова лінія «Образотворче мистецтво») Державного стандарту початкової загальної освіти та гармонійно поєднує навчально-виховний потенціал образотворчої культури з її естетично-мистецькою, зображально-моторною і творчо-діяльнісною складовими.

Зміст програми ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, послідовності, наступності й неперервності змісту загальної мистецької освіти, єдності навчання і виховання. Диференціювання тем базується на принципах системності та циклічності подання матеріалу, узагальненого й об’єднаного в логічно-структурні блоки. Принципи поліхудожності, інтегративності та варіативності дають змогу вчителям повноцінно реалізувати свій творчий потенціал, застосувати педагогічний досвід, адаптувавши до програми, здійснювати диференціацію завдань, їхню інтерпретацію та аналіз, формувати інноваційні підходи й методи.

Мета художнього виховання засобами образотворчого мистецтва — формування і розвиток в учнів комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду.

* Програма «Образотворче мистецтво» запроваджується в 1–4 класах загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою, а також російською та іншими мовами національних меншин.

Головними завданнями курсу є:

формування

❖ емоційно-естетичного досвіду учнів, культури почуттів, елементарних світоглядних орієнтацій та оцінних суджень, основ національної та громадянської свідомості;

❖ особистісно-позитивного, художньо-естетичного сприйняття дійсності на основі емоційно-чуттєвого досвіду, здатності до художнього мислення та творчої активності;

❖ художньої компетентності учнів у процесі засвоєння основ образотворчої грамоти;

❖ елементарних умінь та навичок використовувати художні техніки й матеріали, засоби художньої виразності у власній творчій діяльності;

розвиток

❖ чуттєво-емоційної сфери, здатності розуміти та інтерпретувати твори мистецтва (відповідно до вікових можливостей), оцінювати естетичні явища;

❖ універсальних особистісних якостей та здібностей: образного мислення, уяви, фантазії, спостережливості, зорової пам’яті, художнього смаку й сприйняття кольору, форми, ритму, фактури поверхні тощо;

❖ художньо-практичних умінь, навичок і вміння використовувати набуті знання в самостійній художній діяльності;

засвоєння учнями

❖ початкових знань про образотворче мистецтво та його роль у житті суспільства, культурному середовищі;

❖ основних понять з курсу образотворчого мистецтва через сприйняття композиції, форми, кольору, об’єму, простору, руху тощо;

❖ елементарних знань про специфіку художньо-образної мови різних видів образотворчого мистецтва та виражальні можливості художніх технік і матеріалів.

Умовами успішної реалізації завдань програми є:

❖ залучення учнів засобами образотворчого мистецтва до національної та світової культур;

❖ формування позитивного ставлення до світу на основі емоційно-чуттєвого досвіду та залучення до художньо-творчої діяльності шляхом опанування основних правил-понять на чуттєвому рівні;

❖ розвиток чуттєво-емоційної сфери учнів, художньо-образного мислення, потреби і здатності до художньо-творчої самореалізації;

❖ спонукання до необхідності вносити елементи краси в побут, природу, стосунки з однолітками, дорослими.

Програма передбачає такі **основні види художньої діяльності учнів** на уроках, як сприймання (естетичне сприймання дійсності та сприймання мистецтва) і практична художня діяльність (репродуктивно-творча і творча).

Сприймання передбачає розвиток естетичного сприйняття, вміння помічати красиве у навколишньому середовищі, емоційно відгукуватися та усвідомлювати красу, здатності до співпереживання; формування вміння висловлювати естетичне ставлення до творів мистецтва, оцінювати їх та інтерпретувати відповідно до вікових можливостей.

Практична художня діяльність у початковій школі має пропедевтичний характер і передбачає ознайомлення з різноманітними художніми матеріалами й техніками та включає роботу за зразком, з пам'яті, з натури, за уявою на площині та в об'ємі.

Структура програми базується на засадах особистісно-орієнтованого навчання і побудована за концентричним принципом освоєння навчального матеріалу, який допускає повторне вивчення окремих тем і понять змістової лінії у кожному наступному році навчання з розширенням змісту й поглибленням рівня його викладу.

Матеріал програми згруповано у **блоки-теми**, кількість уроків та тематика завдань в яких є **орієнтовною**. Вчитель на свій вибір може визначати послідовність виконання репродуктивних, практичних, творчих завдань і вправ, самостійно обирати орієнтовні тематичні завдання та художні техніки і матеріали із запропонованих програмою.

Години резервного часу можуть використовуватися на розсуд учителя, у тому числі на узагальнення тематичного матеріалу, відвідування виставок, проведення уроків на природі тощо.

Основним видом домашніх завдань з предмета мають бути завдання на сприймання й інтерпретацію рукописної та природної краси, творів мистецтва у навколишньому світі.

Методикою програми передбачено гармонійне поєднання в структурі уроку різноманітних видів діяльності й видів мистецтва (музика, поезія тощо). Окрім внутрішньої галузевої інтеграції доцільно використовувати міжпредметні зв'язки й з іншими галузями: «Технології», «Мова і література», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Математика», «Здоров'я і фізична культура». У школах, які мають необхідне комп'ютерне забезпечення, при виконанні окремих творчих завдань бажано користуватися растровими програмами типу *Corel PhotoPaint* та *Painter*.

Особливу увагу на уроках образотворчого мистецтва слід приділяти збереженню психічного й фізичного

здоров'я дитини. Педагог має створювати емоційно-піднесену атмосферу, що сприятиме зустрічі з прекрасним та розвантаженню дитини. Для підтримання здоров'я учнів необхідно дотримуватись санітарно-гігієнічних норм, техніки безпеки під час роботи з різноманітними художніми матеріалами та інструментами, розвивати моторику дрібних м'язів пальців і кистей рук, координацію рухів, проводити фізкультхвилинки, уроки на природі тощо.

Орієнтовна тематична структура програми

Клас	Тематика курсу	Тема	Години	Резервний час
1 клас	Грама-тика образотворчого мистецтва	Відтворення простих форм лінією, плямою, в об'ємі.	8	3
		Елементарні засоби композивання простих форм.	7	
		Зображення основних форм і їхніх частин у графіці та живопису.	9	
		Цілісність форми в скульптурі та архітектурі.	4	
		Стилізування й орнаментальне оздоблення форм у декоративно-прикладному мистецтві.	4	
2 клас	Мова образотворчого мистецтва	Мова графіки та живопису.	8	3
		Мова скульптури, архітектури й декоративно-прикладного мистецтва.	7	
		Композиційні прийоми у графіці та живопису.	9	
		Композиційні прийоми в скульптурі та декоративно-прикладному мистецтві.	8	
3 клас	У майстернях художників	У майстернях графіка та живописця.	8	3
		У майстернях скульптора, архітектора й народних майстрів.	7	
		В гостях у художників: пейзажиста, анімаліста, портретиста, майстра натюрморту.	9	
		Улюблені сюжети в мистецтві. Художник і театр.	8	
4 клас	Художній образ у мистецтві	Художній образ у графіці, живопису та скульптурі.	8	3
		Художній образ у декоративно-прикладному мистецтві, архітектурі та дизайні.	7	
		Образи природи, тварин, людей у мистецтві.	9	
		Образ рідного краю в мистецтві.	8	

1 КЛАС

АБЕТКА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

35 годин (1 година на тиждень), з них 3 години — резервний час

У програмі 1-го класу головна увага приділяється опануванню учнями основ формотворення, компонування на площині та кольорознавства. При цьому теми 1, 2 є вступними, а 3, 4, 5 — такими, що розширюють і поглиблюють компетентність учнів стосовно форми, кольору та елементарних засобів компонування. Супутні навчальні завдання мають на меті ознайомлення (на пропедевтичному рівні) з художніми матеріалами та з основними видами візуальних мистецтв.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема 1. Відтворення простих форм лінією, плямою, в об'ємі (8 годин)	
<p>❖ Бесіда «Краса навколо нас». Загальне ознайомлення з поняттям «образотворче мистецтво», а також з матеріалами й інструментами, якими працює художник.</p> <p>❖ Різноманітність форм навколишнього світу. Прості геометричні форми: площинні — прямокутник, квадрат, трикутник, коло, овал; об'ємні — куб, циліндр, конус, куля.</p> <p>❖ Лінія, пляма, крапка, штрих як засоби створення форми. Графічні матеріали та інструменти. Прийоми роботи графічними інструментами.</p> <p>❖ Види і типи ліній. Виразальні можливості лінії. Створення (на елементарному рівні) виразного образу лінійними засобами на основі творчої уяви.</p> <p>❖ Елементарні засоби компонування простих форм на площині. Створення композиції з крапок, ліній, плям. Правила користування гуашевими фарбами та пензлем.</p> <p>❖ Виразальні можливості силуетної форми. Виготвлення силуетних форм за допомогою шаблонів. Правила роботи з ножицями та кольоровим папером. Значення раціонального використання паперу для екології Землі.</p> <p>❖ Заповнення площини аркуша силуетними зображеннями. Послідовність дій у роботі при виготовленні аплікації з природних матеріалів.</p> <p>❖ Передавання простих форм в об'ємі. Ліплення природної форми за зразком. Правила роботи з пластиліном.</p> <p>Орієнтовні тематичні завдання (на вибір): «Що я люблю малювати», «Сяє ясне сонечко», «Пралорці та повітряні кульки», «Повітряні змії», «Капітошка», «Пригоди Лінії та Крапки», «Добрий і лихий звір», «Святковий салют», «Овочі та фрукти», «Диво-дерево» (колективна форма роботи), «Осінній акваріум» (аплікація з природних матеріалів), «Сімейка грибів», «Равлик на листочку» тощо.</p> <p>Матеріали та техніка виконання (на вибір): кольорові олівці, фломастери, кулькові ручки, крейди, гуаш, папір білий та кольоровий, природні матеріали (засушені листочки, квіти), пластилін тощо. Графічні, живописні та змішані техніки, аплікація, ліплення.</p>	<p>Учень / учениця: відчуває та намагається виразити (мовленнєвими засобами та в образотворчій діяльності): емоційне ставлення до краси природних форм;</p> <p>виявляє: інтерес до творів образотворчого мистецтва та художньої діяльності;</p> <p>розпізнає: прості геометричні форми (площинні та об'ємні); називає (з допомогою вчителя): деякі художні матеріали та інструменти (олівець, фломастер, ручка, крейда, гуаш, папір, пластилін, природні матеріали); прості площинні геометричні форми (прямокутник, квадрат, трикутник, коло, овал); деякі види ліній (пряма, хвиляста, довга, коротка, лама, тонка, товста тощо);</p> <p>уміє (на елементарному рівні): проводити лінії різного виду і типу графічними інструментами та матеріалами;</p> <p>намагається: передавати основний, узагальнений характер форми: лінією, силуетом (у зображенні на площині) або в об'ємі (у ліпленні); передавати співмірність окремих складових частин форми; рівномірно заповнювати зображенням площину аркуша; створювати певний образ графічними засобами; відтворювати форму об'єктів конструктивним способом ліплення (складання цілого з частин); користуватися графічними матеріалами, гуашевими фарбами, пластиліном, ножицями та кольоровим папером; раціонально організувати і прибирати робоче місце;</p> <p>дотримується: правил безпечного користування матеріалами та інструментами при виконанні тематичних завдань.</p>

Тема 2. Елементарні засоби компоновання простих форм (7 годин)

❖ Поняття композиції (на пропедевтичному рівні). Заповнення площини аркуша (велике зображення).

❖ Поняття про лінію горизонту. Розміщення елементів зображення з дотриманням їх просторового взаєморозташування (біля, над, під, зліва, справа, вгорі, внизу).

❖ Поняття про основні (жовтий, червоний, синій) та похідні (жовтогарячий, зелений, фіолетовий) кольори. Способи утворення похідних кольорів. Ознайомлення з прийомами користування гуашевими та акварельними фарбами, пензлями, палітрою.

❖ Ознайомлення зі спектральними кольорами та їхньою послідовністю. Розбіл і замутнення спектральних кольорів; відтінки кольорів (світло-зелений, темно-синій та ін.).

❖ Ознайомлення з групами «теплих» та «холодних» кольорів.

❖ Поняття декору. Вирізування симетричної силуетної форми та її оздоблення простими елементами.

❖ Витинання як вид художньої роботи з папером. Вирізування симетричних форм із застосуванням однієї або декількох осей симетрії.

Орієнтовні тематичні завдання (на вибір): «Танок кольорів», «Осіньне дерево», «Хатинка під горою», «Три веселих гноми», «Райдужні квіти», «Яким буває небо», «Веселка», «Спекотливий день», «Вогняна квітка», «Синє небо, синє море...», «Квітка Снігової королеви», «Святкова ялинка» (колективна форма роботи), «Чарівні сніжинки» тощо.

Матеріали та техніка виконання (на вибір):

гуаш, акварель, фломастери, ручки, папір білий, кольоровий, тонований, фольга тощо. Графічні, живописні та змішані техніки, аплікація (з можливим доопрацюванням фломастером, кульковою ручкою), витинання.

Учень / учениця:

відчуває та намагається виразити (мовленнєвими засобами й в образотворчій діяльності):

емоційне ставлення до багатства барв у навколишній дійсності та в мистецтві;

розпізнає та називає:

матеріали й інструменти художника-живописця; спектральні кольори;

три основні кольори та похідні від них кольори, користується ними в практичній діяльності;

уміє (на елементарному рівні):

користуватися палітрою;

намічати лінію горизонту;

складати, вирізувати та прорізувати прості силуетні форми;

намагається (на елементарному рівні):

повністю заповнювати площину аркуша за допомогою великого зображення або рівномірного розташування зображуваних елементів;

працювати одразу фарбами (без попереднього нанесення контуру олівцем);

утворювати похідні кольори шляхом змішування основних кольорів (на палітрі та безпосередньо в роботі);

утворювати розбілені й замутнені кольори додаванням білої та чорної фарб;

оздоблювати простими геометричними елементами силуетні форми;

вирізати симетричну силуетну форму із застосуванням однієї або декількох осей симетрії;

має елементарне уявлення про:

послідовність роботи над малюнком;

основні правила організації робочого місця;

правила безпечної та раціональної роботи з художніми матеріалами й інструментами,

дотримується правил:

техніки безпеки при роботі з ножицями, пензлями;

прагне:

прикрашати середовище власними художніми виробами.

Узагальнення — 1 година

Тема 3. Зображення основних форм і їхніх частин у графіці та живопису (9 годин)

❖ Усвідомлення вибору положення аркуша паперу залежно від форми об'єкта зображення.

❖ Розмаїття форм. Взаємозв'язок основної форми та її частин.

❖ Особливості зображення складної форми на основі простих форм. Порівняння розмірів форм та їхніх складових частин.

Учень / учениця:

виявляє емоційне ставлення (мовленнєвими засобами та в образотворчій діяльності):

до краси зимової і весняної природи у творах мистецтва та в навколишньому світі;

аналізує (за допомогою вчителя):

основну форму, її взаємозв'язок з частинами;

❖ Виразальні можливості ліній (актуалізація знань). Створення виразного образу графічними засобами на основі творчої уяви.

❖ Закріплення знань про лінію горизонту. Поняття плановості. Ознайомлення з технікою набризку.

❖ Поглиблення знань про колір, його виразальні можливості. Асоціативне сприйняття кольорів («веселий», «легкий», «ніжний» тощо).

❖ Створення засобами кольору певного за характером виразного образу.

❖ Елементарні поняття про гармонію споріднених кольорів (наприклад, блакитний — синій — фіолетовий, світло-зелений — зелений — темно-зелений тощо).

❖ Симетрія як засіб гармонізації форми. Ознайомлення з технікою монотипії.

Орієнтовні тематичні завдання (на вибір): «Веселий Сніговик», «Снігуронька», «Синичка», «Ялинка — лісові красуні», «Іжачок-хитрячок», «Снігопад», «Зимовий день», «Казкові птахи», «Килими доброго та злого чаклунів», «Квітка для мами», «Природа прокидається», «Весняна галявина», «Дивовижні метелики», «Весняне чудо-дерево» (колективна форма роботи) тощо.

Матеріали та техніка виконання (на вибір):

фломастери, кольорові олівці, ручки, кольорові крейди, гуаш, акварель, кольоровий чи тонований папір тощо. Кляксографія, техніка набризку, монотипія, аплікація, інші графічні, живописні та змішані техніки.

розпізнає і називає:

«холодні» кольори та їхні відтінки; основні й похідні кольори, відтінки кольорів (приміром, темно-фіолетовий, жовто-зелений);

намагається:

раціонально організувати робоче місце; передавати в зображенні елементарні співвідношення частин форми;

повністю заповнювати аркуш зображенням; розміщувати зображення предметів у межах площини землі;

передавати стан природи (зимової, весняної) засобами живопису;

має уявлення про:

необхідність свідомого вибору положення аркуша (горизонтальне, вертикальне) залежно від форми об'єкта зображення;

виразальні можливості кольору та його роль у створенні художнього образу;

роль осі симетрії у створенні силуетної симетричної форми;

уміє (на елементарному рівні):

користуватися палітрою;

змішувати фарби з метою отримання необхідних (світлих, темних) відтінків кольорів;

малювати на площині фарбами (крейдою, фломастером) одразу в матеріалі (без попереднього нанесення контуру олівцем);

дотримується:

правил безпечного користування художніми матеріалами та інструментами.

Тема 4. Цілісність форми в скульптурі та архітектурі (4 години)

❖ Цілісність форми. Особливості створення складної форми на основі простих форм в об'ємі.

❖ Зображення в об'ємі птахів, тварин з урахуванням пропорцій. Узгодження основної форми з елементами декору.

❖ Поняття про будову людини (тулуб, голова, руки, ноги), порівняння частин тіла за формою та розміром.

❖ Складові частини будівлі. Визначення основного (геометричного) характеру форми будівлі.

Орієнтовні тематичні завдання (на вибір): «Кумедні пінгвіни», «Домашні улюбленці», «Дивовижний птах», «Космонавт», «Веселий клоун», «Хатинка черепахи», «Житло гномів», «Чарівна країна» (колективна форма роботи) тощо.

Матеріали та техніка виконання (на вибір):

пластилін (глина), білий чи кольоровий папір, фольга, гуаш, фломастери. Ліплення, паперопластика, аплікація (можливо, у поєднанні з витинанням чи доопрацюванням

Учень / учениця:

відчуває та намагається виразити (мовленнєвими засобами й в образотворчій діяльності):

емоційне ставлення до краси форм навколишнього світу;

розпізнає й називає (за допомогою вчителя):

прості об'ємні геометричні форми (куб, циліндр, конус, куля);

основні складові частини споруд, будови птахів, тварин, людини;

має уявлення про:

особливості ліплення із суцільного шматка пластичного матеріалу;

намагається:

передавати в об'ємі елементарні співвідношення частин форми;

узгоджувати основну форму з елементами оздоблення;

фарбами та графічними матеріалами), графічні, живописні та змішані техніки.

виконувати елементарні об'ємні зображення в техніці паперопластики;

проявляє:

кмітливість, аналітичне мислення в процесі виконання дидактичних вправ;

дотримується:

правил безпечного користування художніми матеріалами та інструментами.

Тема 5. Стилiзування й орнаментальне оздоблення форм у декоративно-прикладному мистецтві (4 години)

❖ Розширення уявлень про декоративне прикрашання форм геометричними елементами. Поєднання силуетної форми та декору.

❖ Поняття візерунка та орнаменту (на елементарному рівні). Спрощення форм рослинного світу під час створення орнаменту.

❖ Створення декоративного образу із суцільного шматка пластиліну. Елементарна узгодженість об'ємної форми та декору.

❖ Поняття оригамі як виду художньої роботи з папером.

Орієнтовні тематичні завдання (на вибір): «Прикрашаємо торт», «Кольорові крапанки», «Весняна хустина», «Візерунок для букви», «Українські свистунці», «Дивовижна квітка», «Журавлик», «Кораблик» тощо.

Матеріали та техніка виконання (на вибір):

гуаш, фломастери, ручки, пластилін (глина), білий чи кольоровий папір тощо. Ліплення, аплікація (можливо, у поєднанні з витинанням чи доопрацюванням фарбами та графічними матеріалами), розпис, оригамі, графічні, живописні та змішані техніки.

Учень / учениця:

виявляє й елементарно висловлює (за допомогою вчителя):

своє емоційно-ціннісне ставлення до естетичного в навколишньому світі та творах мистецтва, використовуючи при цьому засвоєні художні терміни й поняття;

має уявлення про:

візерунок та орнамент; спрощення форм рослинного світу під час створення орнаменту; оригамі як вид художньої роботи з папером;

намагається:

спрощувати на елементарному рівні природні форми; поєднувати силуетну форму та декор; виконувати об'ємні зображення із суцільного шматка пластичного матеріалу та прикрашати їх декором; раціонально організувати робоче місце;

дотримується:

правил безпечного користування художніми матеріалами та інструментами;

володіє:

елементарними навичками роботи в колективі.

Узагальнення — 2 години

(Далі буде).

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

МУЗИКА ТА ПІСНІ НАЗАВЖДИ

Юлія Лесіна – відома в Сумах журналістка, співробітниця популярної регіональної газети. Але десять років тому вона мала іншу професію: після закінчення Сумського музичного училища була артисткою камерного оркестру, в якому грала на скрипці. А здобувши вищу освіту в Сумському державному педагогічному інституті ім. А.Макаренка стала викладачем музики та художньої культури в школі. Оповідання, казки та пісні в супроводі гітари та фортепіано пише з 1997 р. Ще в університеті зацікавилася публіцистикою. Згодом, захоплю-

ючий світ журналістики переміг, але музику Юлія Лесіна не залишила і продовжує творити. У 2002 р. вийшла збірка дитячих казок та оповідань «Шаги к Дому», а в 2011 р. побачила світ збірка дитячих пісень «Чарівний килимок», де презентовано десять пісень для дітей дошкільного та шкільного віку.

(Див. вкладку «До нотного зошита»).

Оксана Сердюк,

методист з музики й естетичних дисциплін ОІППО вчителів (м. Суми)